

Tis Krimmeneel (17): Priester van den Elsen op vrijersvoeten

Peter van den Elsen

In Gemert wonen verschillende families Van den Elsen die geen directe achternaamverwantschap met elkaar hebben. In één van deze stamreeksen is de naam Dionysius dominant aanwezig (zie bijlage). De meest in het oogspringende persoon met deze naam is priester Dionysius van den Elsen.

Hij kreeg van 1713 tot 1716 een studiebeurs van de Latijnse School in Gemert en werd vervolgens priester. Ongeveer tien jaar later, maar met zekerheid vanaf 1730 was hij leraar aan de Latijnse School in Gemert. Hij was leraar in de retorica en dialectica, die in de eerste en tweede klas werden gegeven.¹ Over zijn kwaliteiten en inzet als docent kwam veel kritiek en mogelijk dat deze kritiek er uiteindelijk toe leidde dat hij in 1738 voor het leraarschap bedankte om vervolgens rector te worden van de Mortelse kapel. In 1749 bedankte hij voor het rectoraat om voor de tweede keer leraar te worden aan de Latijnse School.² Blijkbaar had hij zich verder bekwaamd, want hij bleef deze functie tot op hoge leeftijd bekleden. Rond 1770 werd hij vervangen, waarna hij als rustend priester de ouderdom van achtentachtig jaar bereikte.

Aan deze Dionysius van den Elsen worden ook de twee liederen of gedichten van het St. Antonius- en St. Sebastianusgilde toegeschreven.³

Bij zijn opvolger van het rectoraat in De Mortel, Theodorus Roijackers, kwam hij nog veelvuldig op de koffie. Zijn interesse ging daarbij vooral uit naar de dienstmeid van Roijackers, Anne Maria Marcelisse van den Vossenbergh. Dat het daarbij niet bij praten bleef blijkt uit een aantal processtukken.⁴ Priester Van den Elsen ging in De Mortel op vrijersvoeten. Van het

proces is in de Gemertse archiefstukken nauwelijks iets terug te vinden. Doordat Anne Maria Marcelisse van den Vossenbergh haar recht ook voor de Beek en Donkse en Bossche rechtbank probeerde te halen, kan het voorval nog grotendeels gereconstrueerd worden.

In Gemert wordt op 13-09-1764 Helena gedoopt als onwettige dochter van Anna Maria (Annemie) van den Vossenbergh. De moeder beweert voor de Beek en Donkse rechtbank dat het kind verwekt is door Dionysius van den Elsen, die dan reeds 63 jaar is, en ze wil dat hij haar schadeloos stelt. Ze stapt naar de rechtbank om Van den Elsen tot een alimentatie te dwingen. Hij weigert echter en een jarenlang proces is het gevolg.

Geen man van veel geven

Volgens een verklaring van Jenneke Willems van Gerwen, echtgenote van Francis Hoevenaars, trof zijzelf in april 1767 Dionysius van den Elsen aan in het huis van dominee Swildens. Dionysius riep Jenneke bij zich en zei dat hij haar onder vier ogen wilde spreken. Jenneke ging hierop in en samen trokken ze zich terug in een kamer waar ze alleen waren. Toen ze eenmaal in de kamer waren vroeg Dionysius of Jenneke nog iets had gehoord van Annemie van den Vossenbergh, waarop Jenneke zei: 'Hoe zou het met haar zijn, Annemie kent niemand als u, eerwaarde, als vader van haar kind. Zij heeft dat tegen mij onder ede gezegd, waarbij ze aan toevoegde dat al werd ze door vier paarden uit elkaar getrokken, dan nog zou ze blijven zeggen dat u de vader bent.' Dionysius antwoordde daarop: 'dat voor een valse eed vergiffenis gegeven kan worden, want alles kan vergeven worden.' Dit antwoord schoot bij Jenneke kennelijk in het verkeerde keelgat. 'Als dat zo is dan is onze godsdienstige leer vals,' zo reageerde ze en voegde daar aan toe: 'Mijn heer, als gij geen vader waart van haar kind, waarom hebt gij aan haar dan drie dukaten gegeven, gij bent immers geen man die van veel geven houdt.' Dionysius stond met deze repliek schaakmat en kon alleen wat mijmeren dat hij uit medelijden een aalmoes had gegeven.

Dionysius zet Annemie aan tot abortus

Jan Bloemers, 51 jaar, wordt eveneens als getuige voor de rechtbank van

Het celibaat heeft in de loop der eeuwen heel wat kwesties opgeleverd

Beek en Donk gehoord. Hij wist te vertellen dat Dionysius van den Elsen vaak bij de Mortelse rector, de heer Theodorus Roijackers, op bezoek kwam. 'En ik kan het weten,' zei Jan, 'want ik woon dicht bij de rectoraatswoning. Ik ken de beklagde goed daar hij veelvuldig bij mij op bezoek kwam, waarbij ik hem trakteerde op een dropje jenever, bier of iets anders. En zo weet ik dat Van den Elsen veelvuldig bij de rector op bezoek kwam, vooral bij afwezigheid van Roijackers. Het viel mij op dat Van den

Elsen zich naar de meid zeer familiair en vriendelijk gedroeg en dat hij er ook 's nachts verbleef als Roijackers afwezig was. Zo ook in september 1764 toen Van den Elsen daar op verzoek van de Mortelse rector de nacht had doorgebracht en ik op een morgen zag dat Annemie onwel was geworden. Ik heb haar toen voorgesteld een dokter te gaan halen, waarop Annemie zei, dat dat niet nodig was, want ze had al een goede vriend die voor haar medicijnen ging halen. Ik heb verschillende keren gezien dat zij de medicijnen innam en het kort daarop doodsbenauwd kreeg. Ze moest daar hevig van braken, waarbij het leek alsof haar lichaam open zou scheuren. Dit mocht echter niet verhinderen dat ze kort daarop, op 12 september 1764, in het kraambed het leven schonk aan een dochter. Ik heb toen het gerucht gehoord dat Dionysius van den Elsen de vader van het kind zou zijn, hetgeen Annemie me later bevestigde.'

Trouwen voor driehonderd gulden

Een paar maanden later, in december 1764, wilde Van den Elsen bij Jan Bloemers op bezoek komen. Zo getuigde Jan voor de rechtbank: 'Dat Heer Van den Elsen verscheidene malen vroeg of hij binnen mocht komen. Ik heb hem vervolgens binnen gelaten. Het eerste wat Van den Elsen vroeg was of er nog iemand anders in huis was en zonder iets te vragen doorzocht hij alle kamers, waarbij hij zelfs onder het bed keek. Vervolgens raakten wij in discussie over het geval van Annemie. Ik heb hem toen gezegd dat hij het helemaal verkeerd heeft aangepakt: "Gij bent een man die geld genoeg heeft. Gij had dat vrouwmens weg moeten doen, ook al had het u duizend gulden gekost. Maar wat deed gij, je ging medicijnen voor haar halen en die hebt gij haar laten innemen. Foei, ik heb gezien hoe ellendig zij zich daarbij voelde, waarbij het leek alsof zij open zou barsten. Maar de barmhartige God heeft haar en haar kind het leven gespaard." Van den Elsen antwoordde volgens Bloemers daarop met deze woorden: "Dan had ze de medicijnen uit haar lijf moeten laten."'

'Vervolgens heb ik, Jan Bloemers, tegen Van den Elsen gezegd dat hij had moeten zorgen dat het vrouwmens weer in haar fatsoen werd gebracht, door te zorgen dat zij met iemand kon trouwen. Van den Elsen antwoordde daarop dat dat een goed idee was. Ik heb hem toen gezegd dat ik wel met Annemie wilde trouwen als hij daar drie honderd gulden en verder de on-

kosten van de bevalling voor over had. Van den Elsen ging daar op in en zei: "Ik wil die drie honderd gulden wel geven, maar dan moet ik dat doen als een aalmoes, want op mijn priesterschap mag ik zulks niet doen. Bovendien kan ik dat bedrag niet in een keer betalen en wil ik dat jij je als vader van het kind opgeeft en zegt dat jij de vader bent." Jan: "Hoe kan ik dat nou zeggen? Nee, dat doe ik niet."

De discussie ging zo nog een hele tijd door, tot de klok van elf uur. Op dat tijdstip bracht Jan Bloemers Van den Elsen een eind weegs naar huis, zonder dat ze tot een overeenstemming waren gekomen. Na dit gesprek zou Van den Elsen nog verschillende keren Jan Bloemers aanspreken met de vraag wanneer hij nu met Annemie ging trouwen, waarop Jan iedere keer zei: "Nee meneer, dat doe ik niet."

Tot slot zag Jan Bloemers op toevallige wijze op 28 april 1765 Annemie samen met Van den Elsen over het Hopveld wandelen, in de buurt van het kasteel. Jan zag en hoorde toen het volgende: 'De heer Van den Elsen zei tegen Annemie: "Och kind, spreek maar twee woorden, want zij zouden mij kunnen bederven, het is een halszaak, herroept uw woord, en zeg dat ik geen vader van uw kind ben." Annemie antwoordde: "Hoe kan ik dat nou doen. Ik ken geen andere vader van mijn kind dan u." Dionysius stelde Annemie vervolgens voor om Gemert te verlaten en beloofde haar dat hij haar genoeg geld mee zou geven. Annemie wilde dit wel doen, maar dan moest Dionysius haar eerst het geld geven. Van den Elsen reageerde daarop met te zeggen dat hij vond dat Annemie maar weinig vertrouwen in hem had.' Hoe het gesprek verder verliep heeft Jan Bloemers niet gevolgd, zo getuigde hij voor de rechtbank.

Twee jaar later blijkt dat Annemie van den Vossenbergh inderdaad Gemert heeft verlaten en als dienstmeid werkzaam is bij de Heer Grave van Bijlandt, op het huis te Park in Gelderland. Zij machtigt in 1767 Alexander Verbeet, procureur te Helmond, onder toezien oog van haar advocaat Gijbert de Jong, drossaard van Beek en Donk, om namens haar tegen Dionysius van den Elsen te procederen. Ze eist van Van den Elsen dat hij haar driehonderd gulden betaalt en bovendien dat hij de kraamkosten betaalt. De Beek en Donkse rechtbank doet echter geen uitspraak en Annemie blijft voor haar rechten strijden.

In hoger beroep

In 1769 wordt de rechtszaak voortgezet voor de rechtbank van 's-Hertogenbosch. Anna Maria Marcelisse van den Vossenbergh woont intussen in Helmond en machtigt de heer Johan Verster de Balbiaen, procureur, om namens haar op te treden. Op 19-10-1769 eist de Bossche rechtbank van de Gemertse rechtbank dat zij alle originele stukken aangaande het proces tussen Anna Maria van den Vossenbergh en Dionysius van den Elsen, opstuurt naar de Bossche rechtbank.⁵

Wat de Bossche rechtbank uiteindelijk heeft besloten is niet bekend. Van den Elsen bleef zich hardnekkig verzetten. Helena, het onwettige kind, is inmiddels al ruim vijf jaar als de zaak voor de Bossche rechtbank dient. Gezien de verklaringen van de getuigen lijkt het er inderdaad op dat Dionysius van den Elsen als de natuurlijke vader moet worden gezien. Ofschoon hij geen 'man van veel geven was', kon hij het gevraagde bedrag gemakkelijk betalen. Bij het opmaken van zijn nalatenschap bleek hij een vermogend man te zijn.⁶ De belangrijkste reden voor zijn weigering om Annemie de voor die tijd gebruikelijke alimentatie te betalen, zal zijn dat hij zich er van gewist zal hebben dat zijn blazen niet besmet zou worden. Wat Van den Elsen als tegenargumenten inbracht is niet bekend. Voor Annemie van den Vossenbergh was de bewijslast, met afwezigheid van directe getuigen en van hedendaags genetisch onderzoek, moeilijk hard te maken. Uit de stukken blijkt echter nergens dat zij een vrouw was die uit 'veel potjes snoof'.

Erkenning van Helena als zijn natuurlijke kind zou niet alleen Van den Elsens reputatie aantasten, maar ook zijn positie aan de Latijnse School in gevaar brengen. Kennelijk kon hij het tij niet meer keren, want in 1770 wordt hij als leraar aan de Latijnse School opgevolgd. Of het ontslag alleen aan zijn hoge leeftijd van 69 jaar moet worden toegeschreven, valt te betwijfelen.

Bijlage: Genealogische gegevens Dyonisius van den Elsen (DTB-gegevens van Gemert, hier worden slechts 3 generaties beschreven):

1. Peter Dionysius Wilhelmus Elsen trouwt 12-02-1628 met Heylke Jan Maes

Welten, zus van koster Walraven Jansen.

Kinderen:

1. *Elisabeth, ged. 30-03-1629.*
2. *Dionysius, ged. tussen 07 en 20-04-1631; zie II.*
3. *Petronella, ged. 30-04-1635.*

II. Dionysius (gedoopt tussen 07 en 20-04-1631, begraven 04-09-1681, plaats van overlijden 'Brug naar de Deel') trouwt 24-05-1657 met Ida Willems dochter van Willem Stayackers en Anneke van den Bogaert (begraven 02-03-1703; plaats van overlijden 'Dorp').

Kinderen:

1. *Petrus ged. 09-09-1656 en begr. 15-09-1733 (Straet) trouwt 22-02-1686 Joanne Janse Stayackers, begr. 15-09-1723 (Meulenstraet); met kinderen.*
2. *Helena, ged. 17-08-1658.*
3. *Maria, ged. 02-08-1660; kwezel, lid van de 3e orde van St. Franciscus.*
4. *Johanna, ged. 28-03-1664.*
5. *Willem, ged. 23-02-1666, begr. 24-09-1702, overleden aan 'Rode Loop'.*
6. *Walraven, ged. 22-03-1668, zie III.*
7. *Dionysius, ged. 05-03-1672.*
8. *Anna ged. 29-08-1673; kwezel, lid van de derde orde van St. Franciscus; begr. 21-04-1736 (Straet).*

III. Walraven Dionysius van (de) Elsen (ged. 22-03-1668, begr. 21-09-1733 plaats van overlijden 'Straet'), trouwt 12-01-1700 Gertrudis Hendrik Jan Claessen van Puijflik, in kraambed van Ida overleden, begr. 11-01-1704.

Kinderen:

1. *Dionysius van den Elsen*, ged. 30-01-1701 en begr. 08-05-1789 Straet; leraar aan de Latijnse School ca. 1730-1738 en 1749-ca. 1770, rector van De Mortel 1738-1749.
2. *Marianne, ged. 19-05-1702, kwezel, lid van de derde orde van St. Franciscus, begr. 15-03-1737.*
3. *Ida, ged. 06-01-1704, in de kraam overleden.*

Deze stamreeks lijkt in de familienaam Van den Elsen uitgestorven te zijn. Bij de erfscheiding van 26-01-1798 (RANB, Gemert oud-rechterlijk R160 folio 236), worden de goederen van Dionysius van den Elsen verdeeld onder de vier kinderen van zijn nicht, Ida van den Elsen, die met koster Henricus

van der Sanden was gehuwd.

Met dank aan Peter van den Wijngaard.

NOTEN:

1. Gerlacus van den Elsen, *Geschiedenis van de Latijnsche School, Gemert 1887*, blz. 235-251; zie ook Rouppe van der Voort, *Inventaris van het archief van de Latijnse School te Gemert 1587-1991*, blz. 134.
2. Ad Otten en Peter van den Elsen, *De Mortelse kapel, 1979*, blz. 36.
3. Peter van den Elsen en Peter Lathouwers, *Dôr hédde de Skut, Gemert 1982*, blz. 182-184.
4. Streekarchief Peelland te Deurne, Beek en Donk RA inv. nr. 74, fol. 100-102, 136v -138v, 209, 212v-213.
5. GAG, Oud-archief Gemert inv. nr. 929a d.d. 16-10-1769 en d.d. 19-10-1769.
6. RANB, Gemert oud-rechterlijk R160 folio 236, d.d. 26-01-1798.